

A magyarországi német nemzetiség nyelvvelsajátítási szokásai

MÁRKUS ÉVA – GÖLCZ MIRA

Eötvös Loránd Tudományegyetem, Tanító- és Óvóképző Kar – ELTE Pedagógiai és Pszichológiai Kar
Neveléstudományi Doktori Iskola, Kora gyermekkor pedagógiája program

A tanulmány bemutatja a magyarországi német nyelvoktatás jelenlegi helyzetét, a magyarországi németeket, a nyelvi szempontból előrehaladt asszimilációjukat, a rájuk jellemző kétnyelvűséget és diglossziát, valamint jellemző nyelvvelsajátítási szokásaikat. Képet kapunk arról, hogy a német anyanyelv elsajátítása túlnyomórészt intézményes keretek között, nemzetiségi óvodában és a nemzetiségi iskolák alsó tagozatán történik. A szerzők kiemelik a korai kezdés fontosságát a nyelvvelsajátítás sikeressége szempontjából. A cikk ismerteti továbbá a magyarországi nemzetiségi köznevelési, -oktatási rendszer jogszabályi hátterét, a nemzetiiségi pedagógusképzést és azokat a modern pedagógiai módszereket, melyekkel a gyermekkori nyelvvelsajátítás az életkornak megfelelően történik.

Kulcsszavak: magyarországi német, nemzetiség, nyelvvelsajátítás, óvoda, iskola

A magyarországi németekről

A magyarországi németek az ország második legnagyobb nemzetisége. A 2011-es népszámlálási KSH adatok alapján számuk 132 000 fő, de becslések alapján számuk megközelítőleg 200 000–220 000 főre tehető, ami az ország összlakosságának 2,5%-a. Elterjedt rájuk a sváb megnevezés, bár származásuk szerint bajorok, frankok, alemannok és a német nyelvterület déli és középső területeiről vándoroltak Magyarországra, nagyrészt a 18. században. Úgynevezett keverék nyelvjárásokat beszélnek, melyeket a Magyarországon kialakult formájukban Németország egyetlen településén sem beszélnek. Az ország különböző területein élnek, például Buda környékén, a Bakonyban, Tolna, Baranya megyében és a nyugati határszélen. A széttagolt telepítési területeknek is köszönhetően nem alakult ki egységes nyelvjárásuk, a különböző vidékeken egészen eltérő nyelvi variánsokat beszélnek. Az 1946 és 1948 között tartó kitelepítés borzalmas törést jelentett a nemzetiség történetében. Míg statisztikai adatok alapján az 1941-es népszámlálás alkalmával 475 491 fő vallotta magát német anyanyelvűnek, illetve 302 198 személy német nemzetiségűnek, addig az 1949-es népszámláláskor ez a két szám összesen 23 000 fő. A németek felét elűzték, a zárt, falusi közösségek

felbomlottak, meg volt tiltva a német nyelv használata, ennek következtében a nyelvjárási anyanyelv átöröklése jelentősen visszaesett. A kitelepítés utáni első generáció már nem tanította meg gyermeküknek, így ők magyar nyelven szocializálódtak, és természetesen ők sem tudták már a nyelvjárást saját gyermekeik felé közvetíteni. Így állt elő a mai tragikus helyzet, a nyelvvesztés állapota. Már csak a legidősebb, 70, 80 év fölötti generáció beszél anyanyelveként a magyarországi lokális német nyelvjárást (Márkus, 2016b. 164. o.).

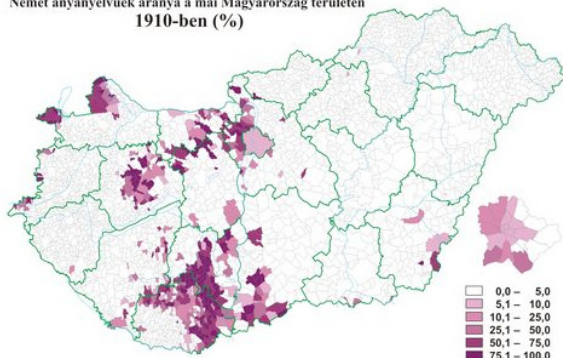
A kétnyelvűségről és a nyelvvelsajátításról a magyarországi németek esetében

Magyarország történelmi helyzetének, kárpát-medencei elhelyezkedésének köszönhetően mindig is többnyelvű volt. „A Magyar Köztársaság területén honos nemzeti kisebbségek mindegyikére jellemző az erőteljes szórványhelyzet, a kettős identitás, az előrehaladott asszimilálódás, a nyelvvesztés és az erős érzelmi, kulturális kötődés Magyarországhoz.” (Navracsics, 2004. 37. o.)

A magyarországi német kisebbség szervezett, udvari betelepítését Mária Terézia indította, melyet még két nagy betelepítési hullám

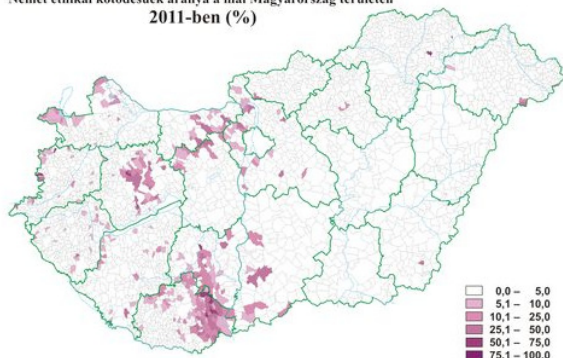
követett. Jelenleg a magyarországi németek legnagyobb számban Tolna, Baranya, Veszprém, Fejér, Komárom–Esztergom és Pest megyében, valamint az osztrák határ mentén élnek. A II. világháború előtti német kultúra az 1946–48-ig tartó kitelepítés hatására jelentős pusztulást szenvedett. A magyarországi németek nagy részét elhurcolták, az itt maradt németek körében az asszimiláció nagyon magas volt¹.

Német anyanyelvűek aránya a mai Magyarország területén
1910-ben (%)

Német anyanyelvűek aránya 1910-ben a mai Magyarország területén (Forrás: <http://mtatkki.ogyk.hu/terkepek.php>).

Német etnikai kötődésűek aránya a mai Magyarország területén
2011-ben (%)

Német etnikai kötődésűek aránya 2011-ben Magyarország területén (Forrás: <http://mtatkki.ogyk.hu/terkepek.php>).

A kitelepítés után a családok csak maguk-

ra számíthattak, az itthon maradtakra mind politikai, mind gazdasági diszkrimináció várt. Enyhülés csak mintegy tíz évvel a háború befejezése után volt tapasztalható. 1955-ben megalakult a Magyarországi Német Dolgozók Kultúrszövetsége (Kulturverband der Deutschen Werktätigen in Ungarn), 1969-től a Magyarországon élő Németek Demokratikus Szövetsége (Demokratischer Verband Ungarländischer Deutscher), 1978-tól Magyarországi Németek Demokratikus Szövetsége (Demokratischer Verband der Ungarndeutschen), 1989-től Magyarországi Németek Szövetsége (Verband der Ungarndeutschen) néven. Az 1994-es választások után 1995-ben 164 német önkormányzat jött létre és még ebben az évben megszűnt a Magyarországi Németek Szövetsége és helyette megalakult a Magyarországi Németek Országos Önkormányzata (Landesselbstverwaltung der Ungarndeutschen) (Manherz, 1998).

A magyarországi német gyermekek túlnyomó többsége – a tragikus múltbeli, második világháborút követő események miatt – anyanyelvét, a német nyelvet mint második nyelvet vagy mint idegen nyelvet tanulja, illetve sajátítja el – intézményes keretek között. A magyarországi németek esetében a kétnyelvűség speciális esetéről is szót kell ejteni. A kétnyelvűséget a magyar nyelv, illetve a német köznyelv és a német nyelvjárás alkotja (így a német tekintetben diglosszia is van). 1945 előtt minden magyarországi német településen a kommunikáció nyelve a helyi német nyelvjárás volt. Ezek a nyelvjárások gyakorlatilag minden falura egyedileg jellemző nyelvváltozatok, melyek jórészt a 18. századi betelepítések után alakultak ki. A német köznyelvvél a gyermekek 1945 előtt csak az iskolában, a tanítás során találkoztak. Mára ez a helyzet alapvetően megváltozott. Az iskolába kerülő német nemzetiségű gyermekek túlnyomó többségükben magyar nyelven szocializálódnak a családjukban, így az óvodára, iskolára hárul az a feladat, hogy a német köznyelvet második nyelvként vagy idegen nyelvként megtanítsa nekik. A nyelvjárásokkal való ismerkedés is része azonban a tanulmányaiknak, mert ez segíti a nemzetiségi identitásuk

¹ A 2011-es népszámlálási adatok szerint a „második legnagyobb létszámú hazai nemzetiség a németeké, idetartozónak vallotta magát 186 ezer fő, létszámuk az előző népszámláláshoz képest 54 százalékkal növekedett. A német nemzetiségűek létszámának növekedésében kiemelkedően nagy szerepet játszott, hogy a nemzetiséghez tartozás kritériumai közül viszonylag sokan jelölték családi-baráti közösségben beszélt nyelvként a németet.” (Bojer és mtsai, 2013)

kialakítását. A 2010-ben kiadott *Gyökerek és szárnyak. A magyarországi németek nevelési, oktatási és közművelődési programja* című dokumentum is megfogalmazza: „A német nyelv magas szintű ismerete, a helyi nyelvjárások és szokások ápolása, az ismeretek és eszmecserék a magyarországi németek történetéről és jelenéről a német nyelvterület modernkori kultúrájának ismeretével együtt a magyarországi német identitás nélkülözhetetlen részét képezik.” (*Erb és mtsai*, 2010. 8. o., lásd még: Márkus, 2014. 322–323. o.). A 2013 szeptemberétől életbe lépő *kerettantervek*² konkrétan megfogalmazzák a német nyelvjárások szerepét a nemzetiségi oktatásban. A német népismeret tantárgy kerettanterve szerint a „nyelv magas szintű birtoklása, a helyi nyelvjárások és szokások ápolása, a történelem és a jelen ismerete – mindezek az identitás nélkülözhetetlen részét képezik” (Márkus, 2015. 97. o.).

A *Kinderreime und Sprüche aus Werischwar* (= Pilisvörösvári gyermekversek és mondókák) című kötetben (Kerekes és Müller, 2017. 92–93. o.) találunk egy nyelvi szempontból izgalmas kétnyelvű (német és magyar) rímet, mely megmutatja nekünk, hogy a kétnyelvű beszélők érezhetően élvezték a saját kétnyelvűségüket, kedvesen játszottak vele:

*Kecske ist die Geiß,
Szappan ist die Seif;
Disznó ist die Sau,
Asszony ist die Frau.*

A magyarországi németek a mai napig gyakran vegyítik a sváb, illetve magyar szavakat beszédükben. Legtöbbször azokat a szavakat használják magyarul a szöveggörnyezetben, mely sváb megfelelőjét már nem, vagy nem is ismerték.

Valójában mit értünk kétnyelvű nevelésen, oktatáson? Két nyelv megértését és rendszeres használatát? Két nyelven való beszédet, akár ezek álmunkban való megjelenését is? Bartha (1999. 26. o.) a következőképpen írja le a kétnyelvűség komplexitását: „...minthogy

a kétnyelvűség egyszerre nyelvi, kognitív, neurolingvisztikai, társadalmi, politikai, oktatási stb. kérdés, e különböző tudományterületek elméleti és módszertani apparátusával eltérő szempontokból vizsgálható.” A kétnyelvű gyermekek két nagy csoportját tudjuk megkülönböztetni a nyelvi fejlődésük alapján³. Az egyik csoporthoz tartozó gyermekeket születésüktől kezdve két nyelven nevelik. Gyakran a szülőknek is különböző az anyanyelvük, ezért gyermekükhöz ki-ki a saját anyanyelvén szól. Ezek a gyerekek a két nyelvet párhuzamosan, spontán sajátítják el azonos szinten. A másik csoportba tartozó gyermekek három éves korukig egy nyelven nevelődnek, majd az intézményes nevelés keretei között kezdik el tanulni a második nyelvet. Itt nagy felelősség hárul azokra a nevelőkre, tanítókra, tanárookra, akik a gyermekekkel foglalkoznak. Számos módszer, képzési lehetőség áll rendelkezésükre ahhoz, hogy a gyerekekkel a jelen kor oktatási igényeihez alkalmazkodva tudjanak foglalkozni.

Modernkori képalkotó vizsgálatokkal azt állapították meg, hogy a mindkét nyelvet magas szinten beszélő kétnyelvűeknél azonos agyi régiók aktiválódnak beszéd közben, függetlenül attól, hogy éppen melyik nyelvet használják (Navracsics, 2011). „Az idegen nyelv tanításának-tanulásának célkitűzései három dimenzióban határozhatók meg: a tanulók idegen nyelvi kommunikatív kompetenciájának, azaz használható nyelvtudásának megalapozása és fejlesztése; a tanulók inter- és multikulturális nevelése és a tanulók önálló nyelvtanulóvá nevelése” (Morvai és Poór, 2006. 17. o.).

Az óvodáskori második nyelv elsajátításnak az az előnye, hogy a korai kezdés révén több idő áll rendelkezésre, a gyerekeknek ekkor még nagyobb az önbizalma, fokozottabb a nyelvi figyelmességük, rendkívül motiváltak, hiszen még nem szembesültek negatív véleményekkel nyelvi tehetségüket illetően, illetve birtokában vannak bizonyos technikáknak, melyek segítik

² <http://www.udpi.hu/hu/dokumentumok/kerettantervek/kerettantervek-2013-szeptembertol>

³ <https://www.bielefelder-institut.de/fruehkindliche-zweisprachigkeit.html>

őket egy idegen nyelv elsajátításában. Számukra a közlés a lényeges, a kommunikáció fontos, ezért gátlások nélkül, kreatívan és gondtalanul nyilvánulnak meg az idegen nyelven is. Non-verbális eszközöket, akár mimikát és gesztikulációt használnak és szavakat alkotnak, például *narancse* (a *narancs* és a *die Orange* mintájára), melyekkel az idegen nyelv kiejtését imitálják (Klein, 2013b. 9. o.).

A két nyelv közötti különbség először a kiejtés és a szókincs területén tűnik fel nekik, ez később a többi nyelvi szintre is kiterjed, míg végül kialakul a nyelvi tudatosság (Klein, 2013b. 11. o.). Az óvodába lépve a gyermek 3–4 szavas mondatokat képes alkotni az anyanyelvén. Ekkor aktívan 900–1000 szót használnak, de 2000–3000 szót megértenek. Ahogy a szókincsük az 50 szó körüli határt eléri, már képesek mondatot alkotni. Kezdetben csak rövid, egyszavas mondatokat, melyek azonban egy hosszabb mondat tartalmát is magukba sűrítik, majd lépésről lépésre hosszabbodnak és válnak bonyolultabbá az általuk alkotott mondatok (Klein, 2013b. 12. o.). Az óvodában két nyelvi készségük fejlődik: a beszéd és a hallás utáni értés, tehát a szóbeli készségeik. A nyelvi input mennyisége és minősége természetesen meghatározó jelentőségű. Fontos a szemkontaktus tartása a gyerekekkel, és az, hogy gyakran szólítsuk meg őket egyénileg is, olyan nyelvezettel, amely életkoruknak, igényeiknek megfelel (Klein, 2013b. 13. o.).

A kisgyermek a második nyelvet az elsőhöz hasonlóan sajátítja el: nem igényelnek magyarázatokat, fordítást, hanem a kontextusból következtetik ki a jelentéseket. Ezt a folyamatot segíthetjük különböző segédeszközökkel, például képekkel, tárgyakkal, tevékenységekkel. A nyelv integrálódik a mindennapi tevékenységekbe, úgy mint köszöntés, öltözködés, foglalkozások, búcsúzás lexikális megnyilatkozásaiba. A nyelvvelsajátítás holisztikus, sokoldalú és változatos módon történik (Klein, 2013b. 14. o.). A dalok, versikék az első nyelv elsajátításában is kiemelt szerepet játszanak, ezeket érdemes a második nyelv elsajátításában is használni. A közös éneklés érzelmi és szociális töltést ad, segít a nyelvi és szociális gátlások elhárításában. A dalok és

rímek segítenek a nyelv dallamának a kialakításában és a szókincs bővítésében is, fejlesztik a hallás utáni értést, és közelebb visznek a szintaktikai nyelvi jegyekhez is (Klein, 2013b. 18. o.). „Az óvodapedagógusok rendszeresen visszatérő dialógusokkal segítik az utánzason alapuló nyelvvelsajátítást, természetes szituációkban alkalmazzák a nyelvi kommunikáció formáit. Az óvodai élet különböző tevékenységeibe illesztve, játékosan történik a gyermekek szóbeli kifejezőkészségének megalapozása. A kétnyelvűségekre való törekvés folyamatosan jelen van a csoportszobai és udvari játéktevékenységben, a mozgásfejlesztésben” (Bereczkiné Záluski, 2014. 161. o.).

A magyarországi nemzetiségi oktatási rendszer

A magyarországi nemzetiségek iskoláinak három típusát különböztetjük meg. A 2012. évi EMMI-rendelet a nemzetiség óvodai nevelésének irányelve és a nemzetiség iskolai oktatásának irányelve kiadásáról⁴ szerint vannak 1. anyanyelvű (a magyar nyelv és irodalom, valamint az idegen nyelv kivételével az oktató és nevelő munka a nemzetiség nyelvén folyik), 2. kétnyelvű (a pedagógiai program által meghatározott legalább három tantárgyat a nemzetiség nyelvén kell oktatni [az anyanyelv és irodalom mellett], összesen a heti kötelező órakeret magyar nyelv és irodalom és idegen nyelv óraszámával csökkentett számának legalább 50%-ában) és 3. nyelvoktató típusú iskolák. A nyelvoktató nemzetiségi nevelés-oktatás hagyományos és bővített nyelvoktató formában valósítható meg. A hagyományos nyelvoktató nemzetiségi nevelés-oktatásban a tanítás nyelve a magyar nyelv, a nemzetiségi nyelv és irodalom tantárgyat tanítási óra keretében az első évfolyamtól kell tanítani. A bővített nyelvoktató nemzetiségi nevelés-oktatás célja a kétnyelvű nemzetiségi vagy az anyanyelvű oktatási formára való felkészítés. A nemzetiségi nyelv és irodalom tanulása, továbbá a nemzetiség nyelvén való tanulás

⁴ <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A1300017.EMM>

egyidejűleg folyik, legalább három tantárgy nemzetiségi nyelven való tanulását kell lehetővé tenni, a nemzetiségi nyelv és irodalom, valamint a nemzetiségi nyelvű órák aránya a heti órakeret legalább 35%-át teszi ki (Márkus, 2014. 322. o.).

A nemzetiségi törvény 2. § (4) bekezdésének a) pontja szerint az az intézmény nevezhető nemzetiségi köznevelési intézménynek, „amelynek alapító okirata a nemzeti köznevelésről szóló törvényben foglaltak szerint tartalmazza a nemzetiségi feladatok ellátását, feltéve, hogy e feladatokat a köznevelési intézmény ténylegesen ellátja, továbbá óvoda, iskola és kollégium esetén a tanulók legalább huszonöt százaléka részt vesz a nemzetiségi óvodai nevelésben, illetve a nemzetiségi iskolai nevelésben-oktatásban”. Ennek érdekében, illetve hogy az iskola a feladatot elláthassa, a beiratkozó tanulók szülei önkéntesen nyilatkoznak a beiratkozáskor, hogy nemzetiségi identitásuknak megfelelően német nemzetiségi nevelésre-oktatásra formálnak igényt (Müller, 2015. 118. o.).

A magyarországi állami oktatási rendszerben a 2012-ben megjelent Nemzeti alaptanterv⁵ szerint negyedik osztálytól kezdődik a kötelező nyelvoktatás, bár a legtöbb iskola, hogy a szülői igényekhez igazodjon, már első osztálytól elkezd az idegen nyelvek tanítását. A kisgyermekkorai nyelvtanítást a laikusok és sokszor a pedagógusok nagy része is kritikával illeti. Az indoklás a korai nyelvtanítással szemben az, hogy a gyerekeket az idegen nyelv megterheli, nyelvi és kulturális identitásuk nem alakul ki, egyik nyelvet sem fogják igazán megtanulni (Árva, 2017). A korai nyelvelsajátítást támogatók érve a kritikus periódus elméletén alapul, amely azt mondja, hogy egy bizonyos életkor után az anyanyelvi beszélőhöz hasonló nyelvi szint elérése nehezebb, főként az intonáció és a hangrendszer elsajátítása tekintetében (Nikolov, 2004. 8–10. o.). Kisgyermekkorban az idegen nyelv tanulása nagymértékben a természetes nyelvelsajátítás folyamataira kell, hogy épüljön.

Az Európai Unióban kulcskompetenciaként van jelen az idegen nyelvi kommunikáció, illetve alapidokumentumaiban megjelenik a korai nyelvtanulás fontossága, kiemelt szerepe van az élethosszig tartó nyelvtanulásnak is (Nemes, 2017). „2002-ben az Európa Tanács barcelonai ülésén azt az irányelvet fogalmazta meg, hogy az unió államaiban legalább két idegen nyelvet oktassanak iskolai keretek között, egészen fiatal kortól kezdve. A Közös Európai Keretrendszerben a B2 (középfokú) szintű nyelvtudást jelölték ki célként. Ez a szint megfelelő alapot nyújt az idegennyelvi kommunikációhoz, a beszélő képes társalgási szinten használni a célnyelvet.” (Nemes, 2017. 72. o.).

Napjainkban a magyarországi német fiatalok körében egyre nagyobb hangsúlyt kap őseik nyelvének megőrzése, ezért többen közülük vállalkoznak arra, hogy gyermekeikhez születésüktől kezdve német nyelvjárásban (svábul), illetve németül szólnak. Bár sokan választják a nyelvi nevelés ezen formáját, sajnos ezek a szülők állandó nyomás alatt állnak, hogy megtanítsák gyermekeiknek a többség nyelvét is. Ezen identitás- és nyelvmegőrzés céljából jöttek létre az olyan iskolák, melyek német nemzetiségi nyelvoktató, német nemzetiségi kétnyelvű programot, illetve anyanyelvi oktatást folytatnak. Ezen okokból válik egyre fontosabbá és sürgetőbbé megfelelő nemzetiségi pedagógusok képzése, akik a gyermekeket nyelvi és módszertani szempontból megfelelően tudják oktatni a nemzetiség nyelvére. Fontos azonban hangsúlyoznunk, hogy bár Magyarországon nagyon sok német, illetve más nemzetiségi iskola működik, mégsem csak azok a gyermekek járnak ide, akik családja ezen nemzetiséghez tartozónak vallja magát. Sok szülő azért írattja gyermekét ezekbe az iskolákba, hogy az minél hamarabb megtanuljon egy második nyelvet is. Azok a gyermekek viszont, akik otthonról hozzák, és még beszélnek a magyarországi német nyelvjárásokról egyikét, azzal szembesülnek, hogy bár az iskola a nevében német nemzetiségi, ott mégsem a nyelvjárást, hanem az adott nyelv köznyelvi változatát tanulják a nyelvórákon (vö. Gyivicsán, 2003 és Borbély, 2014). Fontos szem előtt tartanunk, hogy a gyermekkorai

⁵ http://ofi.hu/sites/default/files/attachments/mk_nat_20121.pdf

nyelvvelsajátítás hosszadalmas folyamat, mely nem jár azonnali eredménnyel. „A két tanítási nyelvű oktatás azért megfelelő forma a korai életkorban, mert a gyerekek gondolkodásának, tanulási módjának megfelelően nem a nyelvi formára, hanem a tartalomra koncentrálnak. Tananyaga a tanterv, amely tartalomra gazdag, és amelynek megértését segítik a más területeken, tárgyakban szerzett ismeretek” (Kovács, 2009. 45. o.).

Magyarországon a német nemzetiségi nevelésről elmondható, hogy az alsó tagozatos oktatás legnagyobb számban a német nemzetiségi kétnyelvű és német nemzetiségi nyelvoktató program keretein belül valósul meg. Klein (2013a) tanulmányában bemutatja azokat a módokat, lehetőségeket, tapasztalatokat és sikereket (vagy sikertelenségeket), amelyek a magyarországi német nemzetiségi óvodák működését jellemzik.

Nemzetiségi tanító- és óvodapedagógus-képzés

A korábbiakban kifejtettük, hogy egyre nagyobb társadalmi igény mutatkozik a nemzetiségi oktatásban való részvételre, ezáltal a korai idegen nyelv elsajátításra mind az óvodában, mind az általános iskolában. A nemzetiségi oktatáson belül a nemzetiségi nyelvoktató programban vesznek részt a legtöbben. Az országosan jelentkező tanító- és óvodapedagógus-hiány miatt egyre nagyobb igény mutatkozik a nemzetiségi óvó- és tanítóképzésre is. Sok nemzetiségi óvoda és iskola keres képzett pedagógusokat. Fontos kiemelni, hogy a nemzetiségi tanítóképzés nem azonos a német műveltségterületi képzéssel. A nemzetiségi tanítók képzése már régóta kiemelt területe a hazai felsőoktatásnak. A műveltségterületi és nemzetiségi tanítóképzés különbözősége az eltérő tantárgymodulokból is adódik, melyek a Magyarországon élő nemzetiségek létéhez kapcsolódnak: nyelvjárásaik, népszokásaik, történelmük, zenéjük, táncuk, (gyermek)irodalmuk megismerése. A nemzetiségi óvó- és tanítóképzésben fontos szerep jut az identitás kialakításának, illetve erősítésének. Az Európai Unióhoz való csatlakozással a nemzetiségek nyelve és az idegen nyelvek jelentősége is megnőtt.

Az ELTE TÓK-on 1990 óta működik német nemzetiségi tanítóképzés, melynek előzményei a II. világháború alatti időkre nyúlnak vissza, és amely a hallgatókat felkészíti az alsó tagozat 1–6. osztályában az anyanyelv (nemzetiségi nyelv) oktatására, illetve 1–4. osztályában a környezet/természetismeret, az ének, a testnevelés, a népismeret tantárgyak német nyelven való oktatására. Kiemelten fontos a német nemzetiségi óvóképzés (Golyán, 2018⁶), hiszen a német nemzetiségi óvodapedagógusok száma kevés, viszont nagyon fontos lenne, hogy már kora gyermekkorban az óvodába bekerülve a második nyelvet biztosító személy kommunikációja biztos, folyékony legyen, és rendelkezzen olyan módszertani ismeretekkel, amelyek segítségével a kisgyermekkel életkori sajátosságainak megfelelően tudják megismertetni a számukra idegen nyelvet. Ismertek napjainkban olyan – egyébként támogatható – törekvések is, miszerint a csecsemő- és kisgyermeknevelő BA-képzésben is nemzetiségi szakirányt kellene alapítani, majd indítani, hogy a nemzetiségi nyelvvelsajátítás a legkorábbi, még az óvodáskor előtti életszakaszban elkezdődhessen.

Pedagógiai módszerek a korai nyelvvelsajátításban

A nemzetiségi óvodai nevelésről és iskolai oktatásról szóló EMMI-rendelet⁷ előírja, hogy „A nemzetiségi óvodai nevelés az óvodáskorú gyermekek életkori sajátosságainak és egyéni fejlettségének megfelelően a nemzetiség nyelvének és kultúrájának megismerését és elsajátítását, a kulturális hagyományok átörökítését és fejlesztését szolgálja.”

⁶ Ehhez érdekes adalék lehet a hazai óvodapedagógus-képzés történetének ismerete, illetve a jelenkori óvodai nevelést meghatározó megválaszolásra váró kérdések végiggondolása (lásd bővebben: Golyán, 2018).

⁷ 17/2013. (III. 1.) EMMI rendelet a nemzetiség óvodai nevelésének irányelve és a nemzetiség iskolai oktatásának irányelve kiadásáról (<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1300017.emm>)

„A nemzetiségi nevelés-oktatás [...] biztosítja a nemzetiség nyelvének tanulását, a nemzeti nyelvén való tanulást, a nemzetiség történelmének, szellemi és anyagi kultúrájának megismerését, a hagyományőrzést és -teremtést, az önismeret kialakítását, a nemzetiségi jogok megismerését és gyakorlását. A nemzetiségi nevelés-oktatás segíti a nemzetiséghez tartozó tanulót abban, hogy megtalálja, megőrizze és fejlessze identitását, vállalja máságát, elfogadja és másoknak is megmutassa a nemzetiség értékeit, erősítse a közösséghez való kötődést.”

A Magyarországi Németek Pedagógiai Intézete (UDPI) honlapján megjelent *helyi tantervek 2015 szeptemberétől* elnevezésű anyagokban megvizsgálva a nyelvjárás megjelenését, a következők derülnek ki: Sem a nyelvoktató, sem a kétnyelvű típusú iskolák első, harmadik és negyedik osztályában nem jelenik meg a 'nyelvjárás' fogalma. A második osztályban a kétnyelvű és a nyelvoktató oktatási formában a kompetenciák között szerepel, hogy a tanuló tudjon a helyi nyelvjárásban néhány szót, kifejezést, rímet érthetően kimondani és intonálni (Márkus, 2016a. 154. o.).

Hazánkban a magyarországi német közösséghez tartozó gyermekek nagyrészt 'visszat tanulják' őseik nyelvét, hiszen a legtöbben az óvodai nevelésben kezdenek először 'nyelvtanulásba'. Ők jellemzően a német (nemzetiségi) kultúrát ismerve nőnek fel, hallgatják őseik zenéjét, látják táncaikat, de a német (anya) nyelvet családi körben nem sajátítják el, tehát anyanyelvi szinten még nem ismerik az előrehaladott asszimiláció miatt. Egymás között magyarul beszélnek, a német kérdésekre magyarul válaszolnak. A nemzetiségi önazonosításuknak fontos összetevője a nyelv és a kultúra. A kétnyelvű oktatás másról szól az óvodában, az alsó tagozaton, mint a felső tagozaton vagy középiskolában (Márkus, 2009). Ebben az életszakaszban a nyelvvel való ismerkedésről beszélünk és nem nyelvtanulásról. Nagyon fontos a nyelvhez való pozitív hozzáállás, a játékos szituációk, motiváció megteremtése az új nyelv iránt. „A gyermek életkori sajátosságainak figyelembe vétele (játékosság):

nem tanórai keretben, tudatosan, szabályok elsajátításával tanulják a kisgyermekek a nyelvet, hanem koruknak megfelelő, játékos tevékenységek közben, anélkül, hogy tudnának róla, elsajátítják, hasonlóan az anyanyelv elsajátításához” (Márkus, 2009. 63. o.).

A korai nyelvtanításnak saját, speciális módszere van, mely jelentősen különbözik az idősebb korosztály nyelvtanításban használt módszereitől. Előtérbe kerül a kommunikáció, a játék, az utánpótlás (Golyán, 2017a, 2017b). Az írás háttérben marad. Nagyon fontos a pedagógus helyes nyelvismerete, kiejtése, hiszen ez példa a gyermekek számára. Olyan szövegekkel és munkaformákkal kell dolgoznunk, melyek felkeltik a tanulók kíváncsiságát, elgondolkodtatják vagy éppen megnevettetik őket, lehetőséget nyújtanak nekik arra, hogy szabadon szárnyalhasson a fantáziájuk, kibontakozhasson a kreativitásuk” (Morvai és Poór, 2006. 19. o.). A legfontosabb az, hogy felkeltsük a gyerekek érdeklődését, tehát olyan témákat kell, hogy válasszunk, melyek összhangban állnak a gyerekek érdeklődésével, az életkorhoz köthető tapasztalatokkal, ismeretekkel (Golyán, 2014). Jó lenne a gyerekeket már a korai életszakaszban bevonni a tanulás tartalmainak a megválasztásába. A jól megválasztott téma, tartalom alkalmas arra, hogy a gyerekeket tartósan motiválja. A beszéd és beszédértés a korai nyelvoktatás kiemelt fejlesztési területei. Lehetőséget kell teremteni arra, hogy a gyerekekkel a nyelvsajátítás folyamatában a személyiségük egészével, minden érzékszervükkel vegyenek részt. A korai nyelvoktatásban nincs szükség a nyelvtan rendszerbe foglalt tanítására. Elég, ha a gyerekek a nyelvtani szerkezeteket utánpótlás révén sajátítják el. A hibák a nyelvtanulás természetes velejárói, melyek csupán arra világítanak rá, hogy mi az, amit a tanuló még nem ismer, vagy gyakorolnia kell. Ebben a korai szakaszban a teljesítmény érdemjeggyel való értékelésére nincs szükség, szerencsebb a verbális értékelés alkalmazása. A korai nyelvoktatás feltételei: a pedagógus magas szintű (C1 szintű) nyelvismerete, a célnyelvi kultúra széleskörű ismerete, igény a folyama-

tos önképzésre. A személyi feltételeken kívül fontos még a minél többszöri, napi foglalkozás a nyelvvel, az alacsony csoportlétszám, hogy az egyéni kapcsolatok jól rögzüljenek és a megfelelően kialakított környezet (Morvai és Poór, 2006).

A gyermekkorban nagyon fontosak a rímek, dalok, versek, mesék, amelyek forrása egyrészt a magyarországi németek (köznyelvi és nyelvjárási) irodalma (Kerekes, 2017. 347–360. o.), másrészt a magyarországi német népköltés lehet. A magyarországi németek számára a következő köteteket a kerettantervek is ajánlják, amelyekből a pedagógusok könnyedén és jól felkészülhetnek a nyelv, nyelvjárások megismertetésére, mondókákon és rímeken, verseken, dalokon, gyermekjátékokon keresztül: „Katharina Wild–Regine Metzler: Hoppe, hoppe Reiter; Grete und Karl Horak: Kinderlieder, Reime und Spiele der Ungarndeutschen; Igele-Bigele; Josef Michaelis: Zauberhut”. Ezekén túl jól használható nyelvjárási mesekötet az Angela Korb gondozásában megjelent *Reigöd vum Weidepam. Kaanr Vrzahlstickr von Mathilde Geiskopf*. A kötetben a Baranya megyei Kán településről származó meséket találunk, CD-melléklettel és négyoldalas nyelvjárási szómagyarázattal a kötet végén, alfabetikus sorrendben (Márkus, 2014. 325. o.).

A kötet meséiből gyűjthetünk a család, illetve személyek témakörébe tartozó nyelvjárási szavakat, összehasonlíthatjuk őket a köznémet megfelelőjükkel; például a *Piroschka* című meséből a következőket: *Kroßmotttr* – Großmutter; *Motttr* – Mutter; *Kind* – Kind; *Mädele* – Mädchen; *Frau* – Frau; *Jäger* – Jäger. A *Motttr* – Mutter példát elemezve felhívhatjuk a gyerekek figyelmét az *o-u* hangváltakozásra és az eltérő szótagszámra, vagyis az *e* hang kiesésére a köznyelvi szó második szótagjában. Ugyanakkor a gyerekek látni fogják a nagyfokú hasonlóságot is a nyelvjárás és a standard német változat között. Lerajzoltathatjuk a diákokkal, hogy mit vitt magával Piroska a nagymamának a kosarában (a helyes válasz: *Prod*, azaz Brot 'kenyér' és *Milich*, azaz Milch 'tej') (Márkus, 2015. 100. o.).

Egy nemrég megjelent kötet a *Kinderreime und Sprüche aus Werischwar* (= Pilisvörösvári gyermekversek és mondókák) című (Kerekes és Müller, 2017), melyben szép számmal találunk kisgyermekeknek való rímes versikét, mondókákat, melyek segítik a korai nyelvvelsajátítást az óvodában, például ezt:

*Rewü, rewü, zam, zam,
kaima a pissl laungsam,
kaima a pissl kschwinda,
wia ti klaani Khinda.*

(nyelvjárási eredeti változat)

*Reberl, Reberl, zusammen, zusammen,
gehen wir ein bisschen langsam,
gehen wir ein bisschen geschwinder,
wie die kleinen Kinder.*

(standard német nyelvi fordítás)

Jól látszik, hogy a nyelvjárás jellemzője a rövidítés, a nyelvjárási szavak szótagszáma sokszor kisebb, mint a köznyelvi szavaké (például a *zusammen* szó három szótagból áll, a *zam* szó csak egy szótagú), illetve a fent idézett mondókában a nyelvjárási változat összevonja a ragozott igealakot a személyes névmással egy szóvá (*kaima* = gehen wir; magyarul: menjünk). A versikét – közös megegyezés alapján – a szülőknek is odaadhatjuk, és megkérhetjük őket, hogy otthon is mondogassák, ismételjék a gyerekekkel együtt. Amennyiben ők ezt nem vállalják, akkor csak tájékoztatásképpen adjuk oda a szülőknek, hogy lássák, mivel foglalkozik gyermekük az óvodában.

Nyelvjárási kifejezések elsajátíttatása céljából a saját gyűjtés is megfelelő módszer lehet, ha módunk van rá, mert találunk még olyan idős adatközlőt, aki segítségünkre van. Ennek előnye, hogy a nemzetiségi nevelés-oktatás helyszínének nyelvjárását gyűjtjük le, nem szorulunk arra, hogy más település nyelvjárási kifejezéseit ismertessük meg a gyermekekkel. Hangfelvételeket is készíthetünk, így a kiejtést is „tisztá forrásból” ismerhetik meg a tanulók. Néhány településen vannak kész szógyűjtemények, szólisták, melyeket szintén használhatunk a nemzetiségi nevelésben-oktatásban a nyelvjárási kifejezések megismertetése cél-

jából. Példaként és első fecskéként említhető a vaskúti németek tájszólásának szótára, a *Wörterbuch des Dialektes der Deutschen in Vaskut*, mely 1979-ben jelent meg Münchenben (Márkus, 2014. 325. o.), de a közelmúltból is van példa a civil szerveződésű szókészletmentésre a Császártöltési Sváb Szótár (Hidas-Márin et al., 2014), illetve a Hajósi Sváb-Magyar Szótár (2016) formájában.

Követendő példaként emelhető ki a *Kriaz kaut! Grüß Gott! Ein Werischwarer Dialektbuch* című háromnyelvű, német köznyelvi, német nyelvjárási és magyar nyelvű kötet, mely jó példája egy pedagógusokat segítő tananyagnak. A szerzők a tanítás hónapjaihoz igazodva dolgoztak ki tíz különböző témát, melyekhez nyelvjárási szavakat, mondatokat is megadnak. Például: „*Wia haast tu?* - Wie heißt du? (= Hogy hívnak?) *I haas Khadi.* - Ich heiße Khadi. (= Katinak hívnak.) *Wia pist tu?* - Wie bist du? (= Milyen vagy?) *I pin schēei*⁸. - Ich bin schön. (= Szép vagyok.)” A könyvecskéhez CD-melléklet is tartozik, amely tartalmazza a nyelvjárási anyagot és annak német köznyelvi fordítását. A könyvben találunk ezen kívül szövegeket, történeteket, énekeket, mondókákat és játékokat is (Márkus, 2014. 326. o. és Márkus, 2015. 109. o.). Bővebben a könyvről lásd Müller és Knipf Komlósi (2012), valamint a keletkezése körülményeiről és a felépítéséről: Müller (2010).

A *Geschichte und Gegenwart, Brauchtum und Sprache. Arbeitsmaterialien für den Unterricht an deutschen Nationalitätenschulen in Ungarn* című oktatási segédanyag 'Zur Sprache der Ungarndeutschen' című fejezetében jól használható játékos feladatokat találunk a német nyelvvel és nyelvjárásokkal való ismerkedéshez. A mappához hangkazetta is tartozik, német nyelvjárási felvételekkel Magyarország különböző részeiről (Márkus, 2014. 326. o.).

A mappa szerzői felteszik a kérdést, hogy érdemes-e a nyelvjárást az iskolában tanítani. Mi szól ellene? A köznyelv jobban megfelel a modern élet elvárásainak, mint a nyelvjárás.

Tanítási nyelvnek nem alkalmas a nyelvjárás, mert nem lehet minden területen használni. A nyelvjárások beszélt nyelvi formák.

- A legtöbb gyermeknek nincsenek nyelvjárási ismeretei. A legtöbb nemzetiségi osztályban több a magyar gyermek, mint a német származású.
- A gyermekeknek jövőjük szempontjából nagyobb szükségük van a német köznyelvre, mert az egy modern világnyelv, mint a nyelvjárásra.
- Mivel a magyarországi német falvakban nem egységes nyelvjárást beszélnek, a tanításban való nyelvhasználat még akkor is problémákat vetne fel, ha a tanulóknak lennének nyelvjárási ismeretei (Frank et al., 2001. 11. o. és Márkus, 2015. 110. o.).

Mi szól mellette?

- A nyelvjárás egyike a magyarországi német identitás alkotóelemeinek.
- A nyelvjárást segédeszközként használhatjuk, ha az identitást erősíteni vagy feléleszteni kívánjuk. Segítségével hidat verhetünk a generációk közé.
- A nyelvjárásnak az utóbbi időben emelkedett a presztízse. Egyre több fiatal család, mindenekelőtt értelmiségiek, gondolják úgy, hogy fontos a nyelvjárást megtanítani gyermeküknek.
- A nyelvjárásokkal való foglalkozás segít a gyermekeknek jobban megérteni a magyarországi németek történelmét és a beszélt német nyelv nagyfokú diverzitását (Frank et al., 2001. 11. o. és Márkus, 2015. 110. o.).

Jól használható a nyelvjárással történő foglalkozásokhoz az *Ungarndeutscher Sprachatlas (UDSA) Südungarn*, a Magyarországi Német Nyelvatlasz is, eddig a dél-nyugat-magyarországi terület anyaga látott napvilágot, két kötetben (Brenner et al., 2008; Erb, 2012; Márkus, 2015. 111. o.). A színes térképek alkalmat kínálnak arra, hogy a diákok megélik a nyelvjárások sokszínűségét, például a szentjánosbogarra a következő megnevezéseket találjuk a kötetben: *Junikäfer*, *Brühvögel*, *Zündwürmchen*, *Feuerwürmchen*, *Lichtwürmchen*, *Nachtleuchter*, *Schmalzähnel*, *Herrgottslichtli*, *Herrgottsschupperchen*. A pedagógus a gyermekeknek a nyelvjárási szavakat játékos formában mutathatja be,

⁸ ę:nyílt e hangnak ejtendő.

például: hozzárendelős feladatok, keresztrejtvény, kitalálás/találgatós játékok formájában. Idősebb diákjaink önállóan is dolgozhatnak a kötetekkel, például megkereshetik a saját településük nyelvjárási kifejezéseit, azokat összehasonlíthatják a szomszédos települések kifejezéseivel. De kedvet kaphatnak a nagyszüleiket vagy más idős embereket megkérdezni, tudnak-e további nyelvjárási szavakat, régi történeteket. A morfológiai térképekkel, például *wir gehen fort* 'elmegyünk', *wir haben gebunden* 'kötöttünk', kiemelhetjük és illusztrálhatjuk a német köznyelv és a nyelvjárások közötti nyelvtani különbségeket. Ha például megnézzük a 086. számú térképet, *wer hat (es) gebracht?* 'ki hozta ezt?', feltűnik a két nagy különböző terület: egyiken a gyenge ragozású *gebracht* formák, a másikon az erős ragozású *(ge)brungen* formák uralkodnak. A *gebracht* terület további alterületekre tagolódik, úgy mint: *gebrought, brocht, bracht* (Márkus, 2015: 112).

A térképek között találunk olyanokat, amelyek különböző lexikális formákat dokumentálnak, mint például a 191. számú *Pferd* 'ló' térkép, melyen megtaláljuk a három klaszikus német nyelvjárási kifejezést erre a fogalomra: *Gaul, Ross* és *Pferd*. Vannak ezen kívül olyan térképek is, amelyek ugyanazon lexikális formának különböző fonológiai változatait tüntetik fel, például a 182. számú *Pflug* 'eke' térkép. Ezen a térképen *Plug* és *Pflug* alakokat találunk, aszerint hogy felnémet vagy középnémet nyelvjárást beszél az adott közösség. A 036. számú *Mutter* 'anya' térkép szép példája a magánhangzói/kettőshangzói variációknak, melyek a német nyelvjárásokat jellemzik. A következő formák bukkannak fel: *Motter, Mutter, Moutter, Muotter, Muatter, Mwitter, Moatter*. A 010. számú *Ameise* 'hangya' térkép is érzékelteti a magánhangzói sokféleséget a szókezdő magánhangzó esetében: *Emeise, Omeise, Umeise, Ameise* és *Imeise*. A térképek harmadik típusa az előző kettő típus keveréke: mind lexikális mind fonológiai eltérések mutatkoznak az adatokban. Példa erre a 241. számú *Säbel* 'kard, szablya' térkép, amelyen *Säbel* és *Sabel* alakokat, valamint *Säwel* és *Sawel* alakokat is találunk, de feltűnik a

Schwert alak is a nyelvjárási szavak között (Márkus, 2015. 112–113. o.).

Szemléltethetjük diákjainknak a lexikális kontaktushatás példáit is. Mivel a német nyelvjárások magyar nyelvi közegben léteztek, léteznek mind a mai napig, történetek átvételek a magyar nyelvből. Példa erre a 245. számú térképen a *Hahn* 'kakas' szó, amelyen a német *Gickel-Gockel-Gockler* alakok mellett feltűnik a magyar *kakas* alak is (Márkus, 2015. 113. o.).

A mesének is fontos szerep jut a korai idegen nyelvi fejlesztésben. A kisgyermeknek szeretnek mesét hallgatni. Idegen nyelven a szókincs megfelelő előkészítése és a vizualizáció is fontos szerepet játszik a mesélésben. Először a meséhez kapcsolódó képekkel készítjük fel a gyermekeket a mesében előforduló szavakra, aki szereti, kiszínezhető képet is kaphat. Részletesebb képleírással már a mese cselekményét is előkészíthetjük. A képeskönyv illusztrációi, a pedagógus mimikája, gesztikulációja, bizonyos tárgyak felmutatása is segíti a megértést. A Goethe Intézet honlapján a gyakorlatban jól használható, másolható feladatlapokat, oktatási segédleteket találunk rengeteg Grimm-meséhez (Márkus, 2017b. 38. o.; további mesével kapcsolatos módszertani ötletet l. Márkus, 2017a, 2017b.)

Klein Ágnes (2013b) német nyelvű szó-, mondatmodell- és játékgyűjteményt jelentetett meg óvodáskorú gyermekek, illetve óvodapedagógusok (és szülők) számára, melyben azokat a legfontosabb szavakat, kifejezéseket és játéköröket gyűjtötte össze, melyek leggyakrabban fordulnak elő a kisgyermek életében. Ezt a módszertani szókincs- és játékgyűjteményt a későbbi nemzetiségi tanítók is használni tudják, hiszen erre a tudásra építhetnek alsó tagozaton.

Nagyon sok egyéb, a korai nyelvtanítást segítő módszerrel találkozhatunk a mindennapokban. Jó példa erre például a Goethe Intézet Hans Hase (*Deutsch mit Hans Hase – in Kindergarten und Vorschule*) taneszközcsoomagja, melynek alkalmazása során a gyermekek különböző tevékenységek során kerülnek közelebb a német nyelvhez. Érdemes megemlíteni Morvai Edit (2016): Jókedvvel

németül. Tanártovábbképzés és tananyagfejlesztés a budapesti Goethe Intézetben, különös tekintettel a kisgyermekkori nyelvoktatás területére. Játszanak, énekelnek, táncolnak, verselnek, kézműveskednek. Ezen projekt folytatása a „Német nyelvi modulok gyerekeknek” (*Deutschmodule für Kinder*), melyben az egyes modulok kapcsolódnak a Hans Hase német nyelvi program tartalmi egységeihez. A Baba bőrrönd, Mese bőrrönd és Játék bőrrönd a budapesti Goethe Intézet vándorbőrrönd-sorozata¹⁰ 2016 őszétől kölcsönözhető, azzal a céllal, hogy még több élményt és változatosságot vigyen a németórákba.

Összegzés

A tanulmányunkkal a magyarországi német nyelvoktatás múltbéli és jelenlegi helyzetét szerettük volna röviden vázolni, illetve ezen belül képet adni a nyelvi szempontból előrehaladt asszimilációról, a kétnyelvűség és diglosszia fogalmáról és a napjainkra jellemző nyelvelsajátítási szokásokról. Bemutattuk, hogy a német anyanyelv elsajátítása túlnyomórészt intézményes keretek között, az óvodában és alsó tagozaton történik. Ismertettük a magyarországi nemzetiségi köznevelési, -oktatási rendszer jogszabályi hátterét, a pedagógusképzést és azokat a korszerű pedagógiai módszereket és néhány jó gyakorlatot, melyekkel a gyermekkorai nyelvelsajátítás történik. A Magyarországi Németek Országos Önkormányzatának az oktatás területére irányuló átfogó oktatási intézkedése, támogatása, ezen kívül a felsőfokú oktatási intézményekben folyó magas fokú pedagógusképzés jó alapot biztosít, hogy a már meglévő nemzetiségi oktatás tovább fejlődjön és erősödjön. Szükséges lenne ezek mellett egyéb revitalizációs törekvések megjelenése és bevezetése is, ezen a téren a Magyarországi Németek Országos Önkormányzatának a

hathatósabb beavatkozása és koordinálása lenne szükséges. Örvendetes, hogy a célokat már megfogalmazták *Steh dazu! A Magyarországi Németek Országos Önkormányzata stratégiája 2020-ig* című dokumentumukban: „Jogunk van anyanyelvünk használatára, de kötelességünk is minden tőlünk telhetőt megtenni azért, hogy a német nyelv használata mindinkább elterjedjen és természetessé váljon. Ennek érdekében szorgalmazzuk a német nyelv tudatos használatát a közéletben, németül beszélünk közösségünk rendezvényein, de az egymás közti hétköznapi kommunikációban is. Kiemelt jelentőséget tulajdonítunk a német nyelv használatának az egyházi szertartásokon. Elengedhetetlennek tartjuk a magyarországi német nyelvjárások megőrzését és továbbadását a fiatal generációknak.” Cselekvési területeket is megfogalmaznak, ezek között találjuk a tanulmányban tárgyalt téma szempontjából fontos indikátorokat, úgymint: „A német nyelv, illetve a nyelvjárások használata, valamint azok továbbadása a fiatalok körében természetes”, „a német egynyelvű nevelést folytató óvodai és iskolai csoportok száma nő”, „speciális modellek és csomagok kerülnek kidolgozásra az óvodai nevelés számára a nyelvhasználat, a népismeret és az általános témakörökben”, a kétnyelvű iskolák számának növekedése, „kimondottan a nemzetiségi oktatás céljaira kifejlesztett, modern tankönyvek és oktatócsomagok állnak rendelkezésre a német nyelv és irodalom, népismeret, és a német nyelvű szaktárgyi oktatás számára”, a „magyarországi német nevelési-oktatási intézmények mindennapjaira a kétnyelvűség jellemző”, a „pedagógusképzésben nő a német nemzetiségi szakos, valamint a szaktárgy-német nemzetiségi szakpárosítással rendelkező hallgatók száma”, a „német nemzetiségi óvodapedagógus- és tanítóképzés területén elsősorban az egynyelvű, illetve kétnyelvű foglalkozásokat és órákat megtartani képes hallgatókat képzik”, a „német nyelvű szentmisék és istentiszteletek valamint szertartások (keresztelők, házasságkötések, temetések) száma megnőtt” (<http://www.ldu.hu/page/391>)

⁹ <https://www.goethe.de/ins/hu/hu/spr/unt/kum/kin/mod.html>

¹⁰ <https://www.goethe.de/ins/hu/de/spr/unt/kum/kin/kof.html>

Felhasznált irodalom

- 17/2013. (III. 1.) EMMI rendelet a nemzetiség óvodai nevelésének irányelve és a nemzetiség iskolai oktatásának irányelve kiadásáról.
URL: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1300017.emm>
- 110/2012. (VI. 4.) Korm. rendelet a Nemzeti alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról.
URL: http://ofi.hu/sites/default/files/attachments/mk_nat_20121.pdf
- Andrusch-Fóti, M. & Müller, M. (2009): *Kriaz kaut! Grüß Gott! Ein Werischwarer Dialektbuch*. Budapest.
- Árva Valéria (2017): Mint egy kétnyelvű családban: megfigyelések egy magyar–angol kétnyelvű óvodában. In: Márkus Éva, M. Pintér Tibor és Trentinné Benkő Éva (szerk.) *Jó gyakorlatok a korai idegennyelvi fejlesztésben*. ELTE TÓK, Budapest, 55–70.
- Asbrock Doreen (2006): *Frühkindliche Zweisprachigkeit*.
URL: <https://www.bielefelder-institut.de/fruehkindliche-zweisprachigkeit.html>
- Bartha Csilla (1999): *A kétnyelvűség alapkérdései*. Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest.
- Bereczkiné Záluszi Anna (2014): Nyelvi, kulturális nevelés egy dél-alföldi szlovák nemzetiségi óvodában. In: Márkus Éva–Trentinné Benkő Éva (szerk.): *A korai idegen nyelvi fejlesztés elmélete és gyakorlata. Konferenciaelőadások és háttér tanulmányok*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 158–163.
URL: http://old.tok.elte.hu/nyelv/markus_tbenko_kotet.pdf
- Bojer Anasztázia, Kovács Marcell, Simor Éva, Vörös Csabáné és Waffenschmidt Jánosné (összeállították) (2013): *2011. évi népszámlálás. 3. Országos adatok*. Budapest.
URL: http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/nepsz2011/nepsz_orosz_2011.pdf
- Borbély Anna (2014): *Kétnyelvűség*. L'Harmattan Kiadó. Budapest.
- Brenner, K., Erb, M. Manherz, K. & Dingeldein, H. J. (2008, hg.): *Ungarndeutscher Sprachatlas (UDSA) Südungarn. Erster Halbband*. ELTE Germanistisches Institut, Budapest.
- Csécseiné Máriás Emőke, Hagymásy Tünde, Könyvesi Tibor és Tuska Zsuzsanna (2010, szerk.): *Oktatás Statisztikai Évkönyv*. NEFMI, Budapest.
- Erb Mária, Engländerné Hock Ibolya, Heltainé Panyik Erzsébet, Heves Ferenc, Klein Ágnes, Knáb Erzsébet, Manz Alfréd, Manzné Jäger Mónika, Müller Márta, Rainer, Paul, Seiler. Helmut és Szauer Ágnes (2010): *Gyökerek és szárnyak. A magyarországi németek nevelési, oktatási és közművelődési programja*. Magyarországi Németek Országos Önkormányzata, Budapest.
- Erb, M. (2012): *Ungarndeutscher Sprachatlas (UDSA) Südungarn. Zweiter Halbband*. ELTE Germanistisches Institut, Budapest.
- Frank, G., Fritsche, E., Hock, I., Manz, A., Schäffer, I., Sottsas, W. & Staub, I. (2001): *Geschichte und Gegenwart, Brauchtum und Sprache. Arbeitsmaterialien für den Unterricht an deutschen Nationalitätenschulen in Ungarn*. LdU, Budapest.
- Golyán, Sz. (2014): The complex analysis of early childhood institutional change. *Magister: reflexe primárního a preprimárního vzdělávání ve výzkum*, 2. 2. sz., 22–37.
- Golyán Szilvia (2017a): A kisgyermekkorú intézményváltás hazai problémaköre (1. rész) *Dunakavics*, 5. 8. sz., 5–16.
- Golyán Szilvia (2017b): A kisgyermekkorú intézményváltás hazai problémaköre (2. rész) *Dunakavics*, 5. 9. sz., 5–15.
- Golyán Szilvia (2018): A kisdédóvóképző intézettől az óvóképző főiskoláig. A óvodapedagógus-képzés főbb állomásai a kezdetektől napjainkig. In: Francz Magdolna (szerk.): *Óvodavezetési ismeretek*. 100. kiegészítő kötet Raabe Klett Oktatási Tanácsadó és Kiadó Kft., Budapest, 1–20.
- Gyivicsán Anna (2003): *A nemzetiségi lét és kultúra dimenziói 1–2*. Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete, Békéscsaba.
- Hajoscher Wörterbuch. Hajósi sváb-magyar szótár. (2016): *Emberi Erőforrások Minisztériuma*.
- Heinek, O. (2016, hg.): *Steh dazu! A Magyarországi Németek Országos Önkormányzata stratégiája 2020-ig*.
URL: <http://www.ldu.hu/page/391>
- Helyi tantervek 2015 szeptemberétől.
URL: <http://www.udpi.hu/hu/dokumentumok/kerettantervek/helyi-tantervek-2015-szeptemberetol>. Letöltés ideje: 2015. 10. 15.
- Hidas-Márin Magdolna et al. (2014): *Császártöltési Sváb Szótár (Tschasarteter Schwäbisches Wörterbuch)*. Császártöltés: Manuskript.

- Kerekes, G. (2017): Im Widerstreit der Traditionen: Die Rolle des Dialekts in der ungarndeutschen Literatur (= Tradíciók ellentmondásában. A nyelvjárás szerepe a magyarországi németek irodalmában). In: Hannes P. & Ströbel, A. (hg.): *Deutsch in Mittel-, Ost- und Südeuropa: Geschichtliche Grundlagen und aktuelle Einbettung*. Verlag Friedrich Pustet. Regensburg, 347–360.
- Kerekes, G. & Müller, M. (2017, hg.): *Kinderreime und Sprüche aus Werischwar* (= *Pilisvörösvári gyermekversek és mondókák*). *Zusammengestellt, transkribiert, übertragen, kommentiert und Vorwort von Gábor Kerekes / Márta Müller*. Werischwar/Pilisvörösvár.
- Kerettantervek 2013 szeptemberétől.
URL: <http://www.udpi.hu/hu/dokumentumok/kerettantervek/kerettantervek-2013-szeptembertol>. Letöltés ideje: 2013. 07. 30.
- Klein Ágnes (2013a): *Utak a kétnyelvűséghez. Nyelvek elsajátítása iskoláskor előtt*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- Klein Ágnes (2013b): Meine ersten deutschen Wörter. Eine Empfehlung für Wortschatzvermittlung im Kindergarten.
URL: www.ldu.hu/attachments/file/55a8ddd8ce468a1264005288
- Korb, A. & Schuth, J. (2011, hg.): *Reigöd vum Weidepam. Kaanr Vrzählstickr von Mathilde Geiskopf*. Neue Zeitung Stiftung, Budapest.
- Kovács Judit (2009): Magyar-angol kéttannyelvű pedagógusképzés az ELTE TÓFK-on, In: Kovács Judit és Márkus Éva (szerk.) *Kéttannyelvűség- Pedagógusképzés, kutatás, oktatás*. ELTE TÓK, Budapest, 42–52.
- Kovács Judit és Márkus Éva (2009, szerk.): *Kéttannyelvűség- Pedagógusképzés, kutatás, oktatás*. ELTE TÓK, Budapest.
- Manherz Károly (1998): *A magyarországi németek*. Útmutató Kiadó. Budapest.
- Márkus Éva (2009): Az ELTE TÓFK magyar-német kéttannyelvű tanító- és óvodapedagógus képzési programjai, In: Kovács Judit és Márkus Éva (szerk.) *Kéttannyelvűség – pedagógusképzés, kutatás, oktatás*, ELTE TÓK, Budapest.
- Márkus Éva (2014): A német nyelvjárások szerepe a német nemzetiségi oktatásban. In: Márkus Éva és Trentinné Benkő Éva (szerk.): *A korai idegen nyelvi fejlesztés elmélete és gyakorlata. Konferenciaelőadások és háttér tanulmányok*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 322–329.
- URL: http://old.tok.elte.hu/nyelv/markus_tbenko_kotet.pdf
- Márkus Éva (2015): Magyarországi német nyelvjárások az általános iskolai német nemzetiségi oktatásban. In: Major Éva–Tóth Etelka (szerk.): *SZAKPEDADÓGIAI KÖRKÉP II. Idegen nyelv-pedagógiai tanulmányok*. (= Bölcsész- és Művészetpedagógiai Kiadványok 3.) Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem: 96–115. http://metodika.btk.elte.hu/file/TAMOP_BTK_BMK_3.pdf
- Márkus Éva (2016a): Milyen szerepet játszanak a nyelvjárások a német nemzetiségi oktatásban? *Gyermeknevelés*, 4. 1. sz., 152–157.
URL: http://gyermeknevelés.tok.elte.hu/16_1_szam/pub/markus_eva.pdf
- Márkus Éva (2016b): A német nemzetiségi gyermekirodalom gyöngyszemei. In: Kolosai Nedda és M. Pintér Tibor (szerk.): *A gyermek-kultúra jelen(tőség)e*. ELTE TÓK, Budapest, 164–173.
URL: http://gyermekkultura.tok.elte.hu/docs/Gyermekkultura_ebook.pdf
- Márkus, É. (2017a): Praktische Verwendungsbeispiele mundartlicher Texte im Unterricht anhand von Beispielen aus der Märchensammlung Reigöd vum Weidepam. In: Klein, Á. & Márkus, É. (hg.) *Ungarndeutsche Kinderliteratur in Theorie und Praxis. Didaktische Handreichung für Pädagog_innen zum Unterricht der ungarndeutschen Nationalitäten-kinderliteratur im Kindergarten und in der Primarstufe*. Bolko-Print Kft., Pécs, 58–71.
- Márkus Éva (2017b): A mesepedagógia alkalmazási lehetőségei a kisgyermekkorai idegen nyelv-fejlesztésben (német jó gyakorlatok). In: Márkus Éva, M. Pintér Tibor és Trentinné Benkő Éva: *Jó gyakorlatok a korai idegen nyelvi fejlesztésben és pedagógusképzésben: Oktatás, kutatás, innováció*. ELTE TÓK, Budapest, 36–49.
- Morvai Edit (2016): Jókedvvel németül. Tanárto-vábbképzés és tananyagfejlesztés a budapesti Goethe Intézetben – különös tekintettel a kisgyermekkorai nyelvtanítás területére. *Gyermeknevelés*, 4. 1. sz., 91–101.
URL: http://gyermeknevelés.tok.elte.hu/16_1_szam/pub/morvai.pdf
- Morvai Edit és Poór Zoltán (2006): *Korai nyelvi oktatás a magyar oktatási intézményekben*. Budapest.
URL: <https://gyerekkonyvbolt.hu/uploads/files/korai1.pdf>

- Morvai, E. & Veress, B. (2013): *Deutschmodule für Kinder*
URL: <https://www.goethe.de/ins/hu/de/spr/unt/kum/kin/mod.html>
- Morvai, E. & Veress, B. (é.n.): *Deutsch mit Hans Hase – in Kindergarten und Vorschule*.
URL: <https://www.goethe.de/ins/hu/de/spr/unt/kum/kin/dfk.html>
- Müller, M. (2010): Möglichkeiten und Grenzen der Dialekterhaltung in einer ungarndeutschen Gemeinde. In: Á. Zimányi (szerk.) *A tudomány nyelve – a nyelv tudománya*. MANYE Vol. 6. MANYE – Eszterházy Károly Főiskola, Székesfehérvár – Eger, 651–658.
- Müller Márta (2015): A német nemzetiségi közoktatás és kimenete. In: Major Éva–Tóth Etelka (szerk.): *Szakedadógiai körkép ii. Idegennyelv-pedagógiai tanulmányok*. (= Bölcsész- és Művészetpedagógiai Kiadványok 3.), Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest, 116–127.
URL: http://metodika.btk.elte.hu/file/TAMOP_BTK_BMK_3.pdf
- Müller, M. & Knipf-Komlósi, E. (2012): Mundarten im Minderheitenunterricht in ungarndeutschen Schulen. In Glauninger, M. & Barabas, B. (hg.) *Wortschatz und Sprachkon-*
takt im Kontext oberdeutscher Wörterbücher, Sprachatlanten und Sprachinseln. Werner Bauer zum 70. Geburtstag & Ortsgrammatiken als Unterrichtsbehelf: „Laiengrammatiken“ für Minderheitensprachen. Wien. 209–222.
- Navracsics Judit (2004): *A kétnyelvű gyermek*. Pannon Egyetemi Kiadó, Veszprém.
- Navracsics Judit (2011): A korai gyermekkori többnyelvűség és a kognitív fejlődés. In: Navracsics Judit és Lengyel Zsolt (szerk.): *Lexikai folyamatok egy- és kétnyelvű közegben. Pszicholingvisztikai tanulmányok II*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- Nikolov Marianne (2004): Az életkor szerepe a nyelvtanulásban. *Modern Nyelvoktatás*, 10. 1. sz., 3–26.
- Sebők László (é.n.): *Magyarországi etnikumok térképei 1910-ben és 2011-ben*.
URL: <http://mtatki.ogyk.hu/terkepek.php>
- Schwalm, P. (1979): *Wörterbuch des Dialektes der Deutschen in Vaskut*. München.
- Wild, K. & Metzler, R. (1982): *Hoppe, hoppe Reiter. Reime, Lieder und Spiele aus der Baranya*. Budapest.

Language acquisition habits of the German nationality in Hungary

The paper presents the current state of German language teaching in Hungary, the Hungarian Germans, their language-oriented assimilation, their bilingualism and diglossia, as well as their typical language acquisition habits. We get a picture of the fact that the acquisition of the German mother tongue is predominantly institutionalized, it happens in kindergarten and in the primary school. The authors emphasize the importance of an early start to the success of language acquisition. The article also outlines the legal background of the national minority education system in Hungary, the education of nationality teachers and the modern pedagogical methods with which childhood language acquisition takes place.

Keywords: *German nationality in Hungary, language acquisition, kindergarten, primary school*

- Márkus Éva és Gölcz Mira (2018): A magyarországi német nemzetiség nyelvvelsajátítási szokásai. *Gyermeknevelés*, 6. 3. sz., 56–69.